

Työväenjärjestöjen ja työläisten oman historiantutkimuksen perinteet ja näköalat Suomessa*

Oman historian kirjaaminen on suomalaisen, eikä vain suomalaisen työväenliikkeen ikivanha perinne. Ikivanha tietysti siinä mielessä, että niin kauan kuin työväenliikettä on ollut, on ollut myös oman historian kirjaamista. Toisaalta työväenliikkeen omaa sisäistä historiankirjoitusta on äärettömän vähän tutkittu; Suomen osalta ei kaiketi lainkaan. Siksi ja koska alustuksen pääpaino on viimeaikaisessa kehityksessä, joudun sivuuttamaan vanhemmat vaiheet varsin vähällä.

Tämän alustuksen näkökulmasta olisi hyvin tärkeitä tietää, mikä tehtävä tuolla työväenliikkeen sisäisellä historiankirjoituksella alunperin on ollut. Juha Mäkinen kertoi täällä, miten Savonlinnan työväenyhdistyksen ihmiset vastasivat, kun heiltä kysyttiin, että miksi te haluatte historianne kirjoitettavaksi. Vastaus oli hyvin yksinkertainen: kun tapa niin edellyttää. Mutta onko oman historian kirjoittaminen aina ollut vain jonkinlainen rituaali? Eli että kirjoitetaan historia, kun kerran tapa sitä edellyttää? Olavi Anttila viittasi puheenvuorossaan siihen, että oman historian kirjoittaminen on palvellut monenlaisia käytännön tarpeita. Sekin pitää varmasti paikkansa. Mutta minua kiinnostaisi tietää, missä määrin tällä oman historian kirjoittamisen perinteellä oli oman itsetiedostuksen edistämisen, oman itseymmärryksen syventämisen tehtävä. Siinä on todella tärkeä ongelma tutkittavaksi.

Eräs asia kuitenkin tunnetaan. Kuten Johannes Koikkalainen täällä totesi, oppineita ihmisiä on suomalaisessa työväen-

* Suomessa toteutunut syvälinen yhteiskunnallinen muutos on niin tuore ilmiö, että sen sisältö on ehtinyt melkoisesti selkiintyä niiden runsaan puolentoista vuoden aikana, jotka ovat kuluneet alustuksen pitämisestä. Sitä julkaisukuntoon saatettaessa onkin monissa kohdin voitu syventää analyysiä ja täsmentää tulkintoja. Alustuksen rakenne ja tyyli on kuitenkin säilytetty alkuperäisinä. — J.K. 20.1.1985.

liikkeessä ollut hyvin vähän. Aina jonnekin 1960-luvulle saakka työväenjärjestöjen toimesta ja näiden järjestöjen jäsenten itsensä suorittama historiankirjoitus olivat yksi ja sama asia. Kun muutakaan työväenliikkeen historiantutkimusta ei ollut, kirjoittajat olivat lähinnä työväenjärjestöjen jäseniä. Sellaisia jäseniä, jotka osasivat kirjoittaa ja joilla oli vähän laajempi näkökulma, osasivat liittää asioita yhteen jne. Tämä liittyy siihen harvoin muistettuun seikkaan, että suomalainen työväenliike oli erittäin myöhään jokseenkin kokonaan työläispohjaisista sosiaaliselta kokoonpanoltaan. Ei edes vielä 1960-luvun alussa olisi tällaista seminaaria voitu ajatellakaan, puhumattaakaan 1950-luvusta.

1970-luvun alussa oltiin kuitenkin jo uudessa tilanteessa. Työväenliikkeen historiaan kohdistuva akateeminen tutkimus alkoi voimakkaasti kasvaa ja ammattitutkijoiden tilaustyönä suorittama järjestöhistorian tutkimus on sittemmin vakiinnuttanut asemansa. Molempien ilmiöiden taustalla oli 1960-luvun jälkipuoliskolla tapahtunut vasemmistosivistyneistön synty, joka tosin hitaanlaisesti heijastui myös suomalaisessa historiankirjoituksessa.

Ensimmäiset tutkimukset tilattiin ammattilaisilta kyllä jo 1950-luvulla, mutta vasta ay-liikkeen eheytymisvaiheessa kohtanut ammattiliittojen taloudellinen asema loi edellytykset varsinaiselle läpimurrolle. Silti on tärkeä havaita, että myös monet muut suuret työväenjärjestöt (eivätkä pelkästään valtakunnalliset) ovat kiinnittäneet palvelukseensa (väliaikaisesti) kuukausipalkalla työskenteleviä ammattihistorioitsijoita. Tilannetta kuvaa hyvin, etten täsmälleen tiedä, kuinka monta meitä kaikkiaan on, luku lienee toisella kymmenellä. Jo tämä on kansainvälisesti ainutlaatuista, ainakin sosialistisen leirin ulkopuolella. Mutta lisäksi on muistettava se, että päätoimisten historiantutkijoiden ohella eri työväenjärjestöjen historioita kirjoittamassa on monia "puoliammattilaisia" ja työtä sivutoimisesti tekeviä ammattilaisia. Järjestöjen panostus on siten vahva.

1980-luvulle siirryttäessä on työväenliikkeessä ilmenevä historiaharrastus saanut vielä kaksi uutta, ilmeisen pysyvää muotoa. Toista voisi luonnehtia työväenliikkeen sisäiseksi pe-

rinnetoiminnaksi. Uutta siinä on ensinnäkin kiinnostuksen laajeneminen järjestötoiminnan ulkopuolelle, työväen elämäntavan ja työn sekä kulttuurin eri muotoihin. Arkistoaineiston lisäksi on ryhdytty kokoamaan myös esineistöä, onpa perustettu joitakin pieniä museoitakin. Myös laulu-, näyttämö- ja taideperinnettä on vähitellen alettu tallentaa. Ehkä kaikkein merkittävintä on kuitenkin se, ettei tämänlaatuisen työväenperinnetoiminta enää näytä jäävän tilapäiseksi eikä harvojen harrastukseksi.

Toinen 80-luvulla vakiintunut uusi ilmiö on opintokerhomuodossa tapahtuva työläisten oma historian- ja perinteen tutkimus. Uranuurtajana tässä oli Ruotsista esikuvansa hakenut kansandemokraattinen Folkets Bildningsförbund. Laaja-alaisin opintokerhotutkimuksen ilmentymä on kuitenkin Paperiliiton historiahanke, jossa parisensataa työläistä tutkii ja tallentaa omaa historiaansa ja perinnettään. Yksittäisiä opintokerhoja toimii myös muissa työväenjärjestöissä ennen muuta ammattiliitoissa.

Vaikka työväenliikkeen sisäinen historia- ja perinneharrastus onkin saanut uusia muotoja, perinteiset paikallisten järjestöjen historiikit ovat edelleen lukumääräisesti hallitsevassa asemassa. Niissä tapahtui 60- ja 70-lukujen taitteessa hyvin huomattava määrällinen kasvu samalla, kun järjestöjen taloudellisen aseman kohentuminen näkyi entistä vaativammassa painoasussa. Toisaalta on tärkeätä huomata, että raja näiden järjestöhistoriikkien toisaalla ja toisaalla sekä ammattilaisten laatimien että opintokerhomuotoa soveltaen tuotettujen historioiden välillä on häilyvä. Eikä ero perinnetoiminnan ja historiankirjoituksen välilläkään suinkaan ole selvä. Mutta työväenliikkeen nykytilanteen ja tulevaisuuden näkökulmasta ei olekaan tärkeintä kysyä, missä muodossa tai kenen toimesta tutkimus- ja tallentamistyö tapahtuu. Vielä vähemmän perusteltua on arvioida sitä akateemisen oppituolijaon kehikossa. Olennaisinta on historia- ja perinnekiinnostuksen lähtökohta, sen liikkeellepaneva voima ja sen saama tehtävä työväenliikkeessä.

Työväenliike ”uudessa uljaassa Suomessa”

Työväenliikkeen sisäisessä historiankirjoituksessa tapahtuneet muutokset ovat uusia ilmiöitä, ne ovat saaneet alkunsa viimeisen vajaan parinkymmenen vuoden aikana. Niillä on myös yhteinen lähtökohta, sillä ne palautuvat kahteen suureen murrokseen 1960-luvun Suomessa. Toinen oli hyvin nopea ja raju elinkeino- ja sosiaalisen rakenteen muutos, toinen paljon vähemmälle huomiolle jäänyt kulttuuris-ideologinen mullistus. Kuusikymmentäluvun paljon puhuttu kulttuurin vasemmistolaistuminen oli vain pintavaahtoa, jonka alle peitettiin yhteiskunnan ideologisten ja kulttuuristen rakenteiden ja laitosten sekä tapojen muuttuminen. Näiden kahden suuren, samaan suuntaan vaikuttaneen murroksen seurauksia on voimistanut 1970-luvulla hyökyaallon tavoin Suomeen saapunut ylikansallinen kaupallinen ja teknologinen kulttuuri. Tuloksena on ollut työväenliikkeen sisäisen historiankirjoituksenkin lähtökohdat mullistanut uusi tilanne.

Havainnollistan yhtä tämän uuden tilanteen ulottuvuutta tuoreella kokemuksella. Olin viime viikolla katselemassa erääseen tv-ohjelmaan tulevia taustafilmejä, jotka sisälsivät mm. monien kymmenten ihmisten katuhaastatteluja. Heiltä kysyttiin, mitä he tiesivät Mannerheimista. Vastaukset olivat varsin hämmäntäviä, varsinkin kun nämä ihmiset ilmeisesti suhteellisen hyvin edustivat helsinkiläisen väestön erilaisia ryhmiä. Ensimmäinen hämmästyksen aihe oli se, kuinka vähän ihmiset tiesivät Mannerheimista. ”Kova kundti” sanoi nuori, ”iso sotaherra” sanoi vähän vanhempi, ”Suomen pelastaja” tuli joltain. Toinen tärkeä havainto oli se, että aniharvalle Mannerheim oli historian henkilö. Ei Mannerheimia liitetty mihinkään erityiseen historian vaiheeseen. Ehkä joillakin ihmisillä väikkyi mielessä toinen maailmansota, mutta ei kovin monella. Mutta järkyttävintä oli kolmas havainto: kaikkein kriittisin ja oikeastaan ainoa arvosteleva huomautus Mannerheimista oli se, että ”ehkä se sorrettujen ja köyhien kannalta oli pikkuisen ongelmallinen henkilö”. Tämän enempää ei vuoden 1918 punaisten todellisuus näissä haastatteluis-

sa heijastunut, kukaan ei yhdistänyt Mannerheimia kansalaisodan valkoisiin voittajiin. Silti mukana oli monia ihmisiä, jotka millä perusteella tahansa voidaan lukea työväenluokkaan. Nuorten kohdalta ilmiön voi vielä ymmärtää, mutta kun joukossa oli useita iäkkäitä ihmisiä, joiden on aikanaan täytynyt kotonaan kuulla punaisten kohtalosta vuonna 1918. Muistan hyvin omaltakin kouluajaltani 1950-luvulla, miten monenlaisia arvolatauksia Mannerheimiin liitettiin. Nyt tuntui siltä, kuin monilta ihmisiltä olisi otettu päästä pois jotain sellaista historiallista tietoisuutta, joka siellä joskus on ollut. Se oli varsin kammottava kokemus.

Voidaan siis täydellä syyllä puhua historiallisen ulottuvuuden ohentumisesta, ellei peräti katoamisesta suomalaisten ajattelusta. Sama piirre tulee selvästi esiin myös ulkopoliittisessa keskustelussa, kannanottoja ei enää perustella historiallisin argumentein. Suomen poliittisen historian tulkintoihin viittaaminen on kadonnut myös yhteiskuntapolitiikan päämääristä puhuttaessa. Porvarillisella puolella pidettiin vielä 1950-luvulla sosiaalidemokraattejakin vuoden 1918 punaisten, ts. ”bolševikkien suomalaisten apurien” perillisinä, vaikka heidän jo myönnettiinkin siirtyneen Suomen itsenäisyyden kannalle. Kansandemokraattien epäisänmaallisuus oli tietysti itsestään selvä. Sosiaalidemokraattinen historioitsija Juhani Paasivirta oli kyllä jo vuonna 1958 yrittänyt osoittaa, että punaisetkin ajoivat vuonna 1917 Suomen itsenäisyyttä, mutta valkoisen totuuden asema oli tuolloin vielä horjumaton. Seuraavan vuosikymmenen puolivälissä saivat Paasivirran esittämien kaltaiset tulkinnat jo porvarillistenkin tutkijoiden hyväksymisen. Muutoksessa oli hyvin suuri osuus Väinö Linnan ”Täällä pohjantähden alla” -trilogialla, joka historiankuvan osalta muokkasi maaperää 1960-luvun kulttuuris-ideologiselle mullistukselle.

Väinö Linnan nostaminen kansalliskirjailijaksi ja Akseli Koskelan tunnustaminen kansalliseksi merkkihenkilöksi oli työväestön kannalta suuri edistysaskel. Mutta punaisten vuosien 1917—1918 todellisuuden tunnustaminen kerran olemassaolleeaksi ja heidän taistelunsa tietyn oikeutuksen myöntämi-

nen myös riitti työväenliikkeen molemmille poliittisille pääsuunnille. Niitä ei enää kiinnostanut ”valkoisen totuuden” sijaan tullut laajaa kansallista yhteisymmärrystä tukenut ”kansallisen murhenäytelmän” historiakuva. Vaikenemalla on siis hyväksytty se tulkinta, jonka mukaan oli kansallisesti onnellisinta, että vuonna 1918 voittivat valkoiset, ja että punaiset, taistelunsa tietystä oikeutuksesta huolimatta, sittenkin olivat väärällä asialla. Näyttääpä 80-luvulla tullun jopa siihen tilanteeseen, että ”valkoisen totuuden” keskeiset tulkinnat ovat alkaneet uudelleen levitä.

Työväenliikkeen molempien pääsuuntien välinpitämättömyys historian kuvan kehittymisen suhteen on ollut kohtalokasta, sillä ”punainen totuus” ei ollut vain historiantulkinta. Se oli myös välittänyt sukupolvelta toiselle näkemystä niistä tavoitteista ja arvoista, joiden puolesta työväenliike oli kamppailut. Samaan aikaan, jolloin ”punainen totuus” katosi, oltiin tultu tilanteeseen, jossa ”aatteet eivät enää näkyneet vaatteista”, jossa työväkeä muusta väestöstä erottaneet ulkoiset tunnusmerkit olivat hävinneet. Elinkeino- ja sosiaalisen rakenteen muutos taas olivat monella tapaa heikentäneet perinteen välittymisen edellytyksiä koko yhteiskunnassa. Nyt jos koskaan olisi tarvittu historiakuva, joka olisi osoittanut, mikä aikanaan teki työväenliikkeen historiallisesti välttämättömäksi ja mikä edelleen tekee sen oikeutetuksi.

Vuoden 1956 yleislakon aikainen yksimielisyys ja sen loppuvaiheessa esiintunut punaisen ja valkoisen Suomen vastakohta olivat osoittaneet, että jonkinlainen työväelle yhteinen arvomaailma, työväenaate vielä eli ihmisten mielissä. Kaksi vuosikymmentä myöhemmin oltiin jo tilanteessa, jossa työväenaate yhdisti enää järjestöjen aktiiveja ja jossa kumpikaan työväenliikkeen pääsuunnista ei enää kyennyt antamaan palkkatyöläisten enemmistölle yhteiskunnallista identiteettiä. Muiden suomalaisten tavoin he saivat turhaan etsiä omaa paikkaansa yhteiskunnassa, eivät saaneet vastausta siihen, missä heidän juurensa ovat, mistä he tulevat. Eikä suomalainen kulttuuri ollut antanut heille juuri mitään, mistä pitää kiinni ylikansallisten kulttuurivaikutusten hyökyaallon tullessa. Ja viimeisen kymmenen vuoden kehitys on vain tehnyt

kansalaisten kulttuuristen perusoikeuksien toteutumisen entistä pulmallisemmaksi.

Kahdeksankymmentäluvun puoliväliä lähestyttäessä on kapitalistisen tuotannon jatkuva kansainvälistyminen asettanut kansallisvaltion kokonaan uuteen asemaan. Siitä on tullut pelkkä välitys, vaihteisto kansainvälisen ja kansallisen talouden kohtauspisteeseen. Valtio ei enää puutu talouteen, vaan talous valtioon. Tämä tilanne on ideologisoitu ”kansainvälisen kilpailukyvyyn säilyttämisellä”, samalla, kun tästä ideologiasta on tullut yhteiskuntapolitiikan rajojen määrittäjä. Laajan kansallisen yhteisymmärryksen ylläpitäminen on nostettu ”politiikan” peruslähtökohdaksi ja samaan aikaan on otettu ensimmäiset varovat askeleet sosiaalivaltion purkamiseksi yritysten kansainvälisen kilpailukyvyyn parantamisen nimissä. Yhteiskuntapolitiikka on muuttunut valtiokoneiston ja sen erilaisten, mm. kunnallisten jatkeiden kautta hoidetuksi ”asiantuntijatyöksi”. Toiseksi keskeiseksi yhteiskunnallisten ongelmien säätelyn tieksi ovat tulleet työmarkkinajärjestöjen väliset sopimukset.

Kansallisvaltion näivettyminen ja yhteiskuntapolitiikan muuttuminen ”mutteriopiksi” ovat nostaneet todelliseksi tulevaisuuden näköalaksi valtion lakkautumisen käsitteen perinteisessä mielessä. Jo toteutunutta todellisuutta on se, että politiikka ja talous koetaan itseohjautuviksi, vääjäämättä ja ihmistahdosta riippumatta eteneviksi järjestelmiksi. Poliitiikan uskottavuus on olennaisesti heikentynyt samaan aikaan, kun perinteiset yhteiskunnalliset aatteet ovat ”jääneet ilmaan”. Ne eivät enää jäsennä ihmisten kokemuksia, eiväthän ne näytä saavan merkitystä poliittisten puolueidenkaan kohdalla. Tämä politiikan lakkautumiskehitys on näkynyt erityisen selvänä työväenliikkeessä.

Työväenliike on näivettynyt työväenjärjestöjen aktiivien aatteelliseksi perspektiiviksi, jolla on hyvin vähän yhteyttä yhteiskunnalliseen käytäntöön. Näkyvimmän ilmauksen se saa ”työväenkulttuurissa”, joka kuitenkin on kutistunut palkkatyöväenliikkeen pääosalle vieraaksi järjestökulttuuriksi. Työväenjärjestöjen yhä uskollisista paikallisista aktiiveista on tullut ryhmä, joka tuskaisena kokee sekä järjestöjensä sitoutumi-

sen yhä vaikeammin hahmotettaviin yhteiskunnan hallintarakenteisiin että niiden irtaantumisen ihmisten elämäkäytännöstä.

Suomalaisen työväenliikkeen molempien pääsuuntien pulmalliseksi käynyttä suhdetta omaan historiaansa voi luonnehtia lainauksella kolmen viikon kuluttua julkistettavasta, yhdessä Jussi Turtolan kanssa laatimastani esitelmästä. Siinä yritämme usealla eri tasolla hahmottaa tutkimuspoliittista ohjelmaa ”pohjoismaisen sosialidemokratian” käsitteen määrittämiseksi. Lähtökohtana on Leninin kirjoitusten sisäinen rakenne ja tarkastelun kohteena Suomen ja Ruotsin työväenliikkeiden historia. Käsiteltäviksi nousevat keskeiset työväenliikkeen perinteisen aatekeskustelun aiheet, mutta niiden osalta emme yrityksistä huolimatta löytäneet ”yhteyttä tämän päivän suomalaisen työväenliikkeen itseymmärrykseen. Teemallemme ei näytä olevan mitään kosketuskohtia sen paremmin sosialidemokraattisen puolueen periaateohjelman uusimisen yhteydessä käytyyn kuin kommunistisen liikkeen sisäiseenkin keskusteluun”. Kommunistinen liike on luopunut historiasta ja sosialidemokraattinen lähtenyt ideologisoimaan historiasta ”vapautumistaan”.

Työväenliikkeen sisäisen historiankirjoituksen näköalat

Suurten työväenjärjestöjen ammattihistorioitsijoilta tilaamat tutkimukset ovat huomattavasti lisänneet tietojamme suomalaisen työväenliikkeen vaiheista. Jotkut niistä ovat vieneet eteenpäin Suomen historian ja erityisesti sosiaal historian tutkimusta. Kaikki ne ovat nostaneet esiin uusia ongelmia tulevalle tutkimukselle. Työväenliikkeen näkökulmasta ei kuitenkaan ole tärkeintä järjestöjen antama tuki suomalaiselle historian tutkimukselle, vaan näiden historioiden merkitys paitsi niitä teettäneille järjestöille itselleen myös työväenliikkeelle kokonaisuutena.

Pauli Kettunen nosti esitelmässään esiin hyvin tärkeän seikan eli näiden historia-ammattilaisilta tilattujen töiden ja mui-

den alojen ammattilaisilta tilattujen jäsentutkimusten samanaikaisuuden. Historiateosten tehtävänä on tuoda esiin jatkuvuus, se, että järjestö jatkaa kamppailua kerran asetettujen tavoitteiden puolesta. Mutta järjestöhistorioilla ei ole mitään tekemistä tulevaisuuden kanssa. Kun siitä on kyse, luotetaan kyselytutkimuksiin, jos halutaan edistää ”jäsendemokratiaa” ja eri alojen asiantuntijoihin, jos halutaan kehittää omaa toiminta-ajatusta.

Järjestöhistorioille asetunut tehtävä on erityisen ongelmallinen ”uudessa uljaassa Suomessa”, jossa työväenjärjestöjen toinen keskeinen ongelma on säilyttää luonteensa työväenliikkeen osina. Jatkuvuuden korostaminen tässä tilanteessa on itse asiassa silmien sulkemista karulta todellisuudelta, järjestön pakoa menneisyyteen. Tilaushistorian kirjoittajan osalta taas on kyse keskeisimmän tutkimusongelman rajaamisesta työn ulkopuolelle — jos hän tiedostaa olemassaolevan yhteiskunnallisen todellisuuden ja pyrkii rehellisyyteen. Minkä lisäksi hänen eteensä asettuu todella vakavana tutkijan yhteiskunnallisen tehtävän ja tilaustutkimuksen keskinäissuhteen ongelma. Vielä pulmallisemman muodon tämä ongelma saa, kun asetelmaa tarkastellaan suhteessa järjestön jäseniin.

Sitoutuminen järjestöllistä jatkuvuutta korostavan historiateoksen kirjoittamiseen merkitsee suostumista järjestön jäsenten harhaan johtamiseen, sillä historiateokselle rakenteellisesti asetunut tehtävä tekee siitä väistämättä järjestön olemassaolon oikeutta puolustavan, apologeettisen tutkimuksen, vaikka tutkija jotenkin onnistuisikin välttämään kompromissit totuuden kanssa.

Järjestöhistorioille asetunut tehtävä on pulmallinen myös siksi, että siinä rajataan historiantutkimuksen tehtävä pelkääntään taaksepäin katsomiseksi. Ellei tämä yhdessä jo mainitun apologeettisen eli puolustavan piirteen kanssa suorastaan johda ”voittojen historiaan”, se joka tapauksessa estää historian tutkimuksen keskeisen tehtävän toteutumista. Kyllä järjestöhistoriankin, tai oikeastaan juuri sen, pitäisi olla aikaisempien kokemusten ja tulevaisuuden päämäärien välistä vuoropuhelua.

Tässä tarkasteltu järjestöhistorioille asetunut tehtävä on pulmallinen myös järjestön paikallisten aktiivien kannalta. Kun oman järjestön on entistä vaikeampi tuoda esiin itsenäistä identiteettiään yleensä ja erityisesti työväenliikkeeseen sitoutumistaan, "kentän" aktivisti saa historiateoksesta perusteluja käytettäväksi väittelyissä niiden kanssa, jotka joka tilanteessa arvostelevat esimerkiksi omaa ammattiliittoaan. Toisaalta tämä on hyvä asia, sillä suurella osalla palkkatyötä tekevästä ei todellakaan ole mitään käsitystä siitä, kuinka paljon edes nykyisten mahdollisuuksien puolesta on saatu kamppaila. Mutta samalla järjestöhistoriat tulevat omalta osaltaan voimistaneeksi urautumista ja paikoillaanpysymistä sen sijaan, että ne toimisivat "alustuksina" uusien näköalojen ja ratkaisumallien etsimistä koskevalle keskustelulle. Niille työväenliikkeen ihmisille, joiden tehtävänä on välittää eteenpäin "rivijäsenten" tunteja ja mielipiteitä, ei anneta välineitä ajankohtaisten ongelmien näkemiseen historiallisissa yhteyksissään. Ihmisiä, joille myös on sälytetty käytännön vastuu järjestön olemassaolon oikeuden perustelemisesta, kehoitetaan menemään siitä, missä aita on matalin eli väistämään todelliset ongelmat pakenemalla menneisyyteen.

Voidaankin kysyä, kuinka monen työväenliikkeen perusjärjestön historiikki tosiasiallisesti heijastaa tuon järjestön aktiivijäsenten pyrkimystä perustella itselleen oman aktiivisuuden mielekkyys. Toisaalta ei ole epäilystäkään siitä, etteikö samalla olisi useimpien historiikkien kohdalla kyse aidosta pyrkimyksestä etsiä niitä "juuria", joiden "hukkaantuminen" koetaan todelliseksi ongelmaksi. Kansainvälisten vertailujen puuttuessa on vaikea arvioida, onko järjestöhistoriikkien 60-luvun lopulta alkanut lukumäärän huikea kasvu suomalainen erityispiirre vai ei. Tosiasia se kuitenkin on. Osaltaan oli varmasti kyse siitä, että uskallettiin ja saatiin painettuna tuotua julkisuuteen se "punainen" historia, jonka olemassaolo niin pitkään oli ollut yhteiskunnan kieltämää. Mutta osaltaan ovat monet järjestöhistoriikit varmasti myös syntyneet sen aukon täyttämiseksi, joka nimenomaan 70-luvulla syntyi. Silloinhan olivat "aatteet lakanneet kulkemasta vaatteissa" ja "punaisen totuuden" luonne vastahistoriana jo kadonnut. Jär-

jestöhistorian kirjoittamisen perinteen laajeneminen 70-luvun jälkipuoliskolla työväenliikkeen sisäiseksi perinnetoiminnaksi taas heijastelee myös sitä yleissuomalaista ongelmaa, joka on kiteytettävissä kolmeen kysymykseen: kuka minä olen? mistä me tulemme? keitä me olemme?

Onnetonta kuitenkin on se, että tämä aito ”juurien etsimisen” pyrkimys usein tulee kääntyneeksi omia lähtökohtiaan vastaan — ohjauksen puuttuessa ja osin jopa tilaustöinä tehtyjen suurten järjestöjen historioiden antaman esikuvan vuoksi. Tätä piirrettä voi luonnehtia pienellä erittelyllä parista kymmenestä 60- ja 70-lukujen puoliväliin ajoittuneesta, painettuna ilmestyneestä paperiammattiosaston historiikista. Niissä on vain kaksi teemaa: se, miten on tapeltu ”porvaria” vastaan, ja se, mitä on tapahtunut järjestön sisällä. Sen sijaan niistä on jokseenkin turha lähteä hakemaan kuvauksia, analyysyjä, erittelyjä, edes muistelmia siitä, millaista työ työnä on ollut, miten se on koettu. Työhön puututaan silloin, kun jostain työhön liittyvästä asiasta on syntynyt riita työnantajan kanssa. Silloin ehkä tulee jokin uusi kone tai prosessi mainituksi, mutta muutoin ei mitään työstä. Jos jätetään pois aivan alkuvaihe, jolloin työväenliikkeen synty perustellaan, ei myöskään elämisestä tehtaan porttien ulkopuolella juuri mitään löydy. Nämä piirteet kertovat tietysti ahtaan järjestöhistoriallisen perinteen voimakkuudesta. Paljon tärkeämpi on toinen näkökohta. Näitä historiikkeja voi nimittäin luonnehtia siten, että ne ovat tämän päivän aktivistien omasta ja entisten aktivistien toiminnasta muille aktivisteille laatimia esityksiä. Ne kiinnostavat ja koskettavat vain järjestöihmisten kokemusmaailmaa.

Olen itse tullut liiankin pahantahtoisesti sijoittaneeksi tällaiset järjestöhistoriikit samaan luokkaan kuin perinteiset työväenlaulut: ne eivät liity palkkatyöläisten enemmistön kokemusmaailmaan ja ilmentävät järjestöaktiivien nostalgiaa, kai puuta menneeseen. Ehkä todellisempi tulkinta on kuitenkin nähdä ne viime vuosien perinneharrastuksen tavoin yrityksenä tarttua johonkin sellaiseen yhteisyyteen ja yhteisöllisyyteen, joka vaikkapa vain vaistonvaraisesti koetaan tärkeäksi ja joka on nopeasti katoamassa. Onnettominta kuitenkin on se, että vanhan järjestöhistorian perinteeseen liittyvät historiikit

(mutta myös monet suurten järjestöjen historiateokset) tulevat entisestään kärjistäneeksi työväenliikkeen keskeistä tämän päivän ongelmaa. Tosiasia nimittäin on se, että työväenjärjestöjen aktiiviset ihmiset puhuvat eri kieltä ja ajattelevat eri tavalla kuin palkkatyöläisten suuri enemmistö silloin, kun on kyse ay-liikkeestä tai muista työväenjärjestöistä, työväenliikkeestä puhumattakaan.

En suinkaan halua väittää, että me olisimme Paperiliiton historiahankkeessa kyenneet ratkaisemaan edellä käsitellyt ongelmat. Mutta ne tavoitteet, jotka me olemme asettaneet itsellemme, ovat sovellettavissa mihin tahansa työväenjärjestöön. Tutkivan opintokerhon yksi keskeinen idea sisältyy pyrkimykseen murtaa liian pitkälle viety edustuksellisuuden periaate. Eli ei lähdetä siitä, että joku tai jotkut valitaan kirjoittamaan toisten puolesta heille historiaa, vaan siitä, että periaatteessa jokainen voi ja toivottavasti mahdollisimman moni tulee mukaan. Tähän ei kuitenkaan päästä perinteisen järjestöhistorian lähestymistavalla, vaan ottamalla tutkimuksen kohteiksi ne ongelmat ja ne elämän puolet, joista tämän päivän palkkatyöläiset haluavat saada tietoa. Kysymyksenasettelua ei siten saa rakentaa järjestöaktivistien, vaan niiden ihmisten ehdoilla, joihin pyritään saamaan uudelleen yhteys.

Käytännön kokemus on osoittanut, että on vaikeata saada tutkiviin opintokerhoihin sellaisia ihmisiä, jotka eivät ole järjestöjen aktiivijäseniä. Mutta tosiasia myös on, että tutkivien opintokerhojemme työn tulokset ovat puhutelleet muitakin kuin järjestöaktiiveja. Ennen muuta historia-aiheisiin näyttelyihin on perehtynyt tuhansittain työläisiä. Yksi Paperiliiton historiahankkeen tuottamista kokemuksista onkin se, ettei kirja suinkaan ole ainoa eikä edes tehokkain muoto historiantutkimuksen tulosten välittämisessä. Mutta tuotettiin sitten kirjoja, näyttelyitä, video-ohjelmia, näytelmiä tai mitä tahansa, tavoite on sama. Ihmisten on saatava tilaisuus sijoittaa omat ja toveriensa kokemukset sekä heille välittynyt muistitieto oikeisiin yhteyksiin kerran olemassaollessa todellisuudessa. Tätä tietä heille voidaan välittää myös ymmärrystä siitä myöhäiskapitalistisesta yhteiskunnasta, jonka rakenteet vaikuttavat täsmälleen päinvastaiseen suuntaan. Yhteiskunnasta, joka

pyrkii kieltämään historian, koska se antaa ihmisille mahdollisuuden asettua ajattelussaan oman yhteiskunnallisen asemansa yläpuolelle ja opettaa ymmärtämään, ettei nykyinenkään yhteiskunta ole "valmis" tai ikuinen, vaan jatkuvasti muuttuva, kuten kaikki muukin historiassa.

Työväenliikkeen sisäisen historiankirjoituksen muotona on oltava ammattitutkijoiden ja perusjärjestöjen tutkivien kerhojen vuoropuhelu, jossa kumpikaan osapuoli ei alista toistaan. Sen muotojen on myös edistettävä toiminnan tavoitteita koskevaa ja yhtä tasa-arvoista vuoropuhelua järjestöjen ja koko työväenliikkeen jäsenten ja päättäjien välillä. Tätä kautta päästään vuoropuheluun paikallisen ja kansallisen, itse asiassa paikallisen ja kansainvälisen kesken. Saadaan elävä yhteys menneiden kokemusten ja tulevaisuuden päämäärien välille. Näin päästään siihen, että työväenliikkeen ihmiset omasta elämäkäytännöstään käsin määrittävät kollektiivisesti ja historiantutkimuksellisesti omaa paikkaansa työväenliikkeessä, itse asiassa maailmanhistoriassa.

